

The model of socialization of Shiite minorities; re-reading the experience of Lebanon and Nigeria

Received: 2019-11-25 Accepted: 2020-01-07

Seyed Saeed Hashemi Nasab *
Muhammad Sotoudeh **

Vol. 22, No. 88, Spring 2020

The aim of the present study is to study the model of socialization of Shiite minorities based on the successful experience of Lebanon in such a way that it can be used in policy-making of Nigerian Shiite minorities. The research method is descriptive-analytical and the information has been collected through library, documentary and interview with Lebanese and Nigerian experts. The findings show that two types of scattered and self-founded society can be identified in the situation of Shiites in Lebanon and Nigeria. The Shiite minority, in a state of dispersal in four cultural, interactive-economic, political and social systems, is facing several crises that are directly related to Shiite actions. The connection between the action and the scattered state are two sides of the same coin that are increasingly intertwined. Breaking the existing cycle of interdependence between the actions of the four mentioned systems in a dispersed state requires measures that this research has taken; these measures will lead to the evolution of the Nigerian Shiite minority into a self-founded Shiite society in this country.

Keywords: Socialization, Shiite Minorities, Lebanon, Nigeria, Self-Founding Society.

* PhD Student, Political Science, Baqir al-Olum University, Qom, Iran.
(Corresponding Author) (saeidhasheminasab@gmail.com).

** Associate Professor, Faculty of Political Sciences, Baqir al-Olum University, Qom, Iran (sotudeh@bou.ac.ir).

الگوی جامعه‌سازی اقلیت‌های شیعه؛

بازخوانی تجربه‌ی لبنان و نیجریه

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۸/۳۰

تاریخ تأیید: ۱۳۹۸/۱۰/۱۷

سید سعید هاشمی‌نسب *

محمد ستوده **

هدف پژوهش حاضر مطالعه‌ی الگوی جامعه‌سازی اقلیت‌های شیعه براساس تجربه‌ی موفق لبنان است به نحوی که بتوان آن را در سیاست‌گذاری اقلیت‌های شیعه‌ی نیجریه به کار گرفت. روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی است و اطلاعات به شیوه‌ی کتابخانه‌ای، اسنادی و مصاحبه با متخصصین لبنان و نیجریه گردآوری شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهند دو نوع جامعه‌ی پراکنده و جامعه‌ی خودبنیاد در وضعیت شیعیان لبنان و نیجریه قابل تشخیص می‌باشند. اقلیت‌های شیعه در وضعیت پراکنده در چهار نظام فرهنگی، تعاملی-اقتصادی، سیاسی و اجتماعی با بحران‌های متعددی مواجه هستند که با کنش‌های شیعیان ارتباط مستقیمی دارند. ارتباط کنش و وضعیت پراکنده دو روی یک سکه می‌باشند که با یکدیگر هم‌افزایی دارند. شکستن چرخه‌ی هم‌افزایی موجود میان کنش‌های چهار نظام یادشده در وضعیت پراکنده، نیازمند تدابیری است که این پژوهش به آن پرداخته است؛ این تدابیر موجب تکامل اقلیت شیعیان نیجریه به جامعه‌ی خودبنیاد شیعه در این کشور خواهد شد.

کلیدواژه‌ها: جامعه‌سازی، اقلیت‌های شیعه، لبنان، نیجریه، جامعه خودبنیاد.

* دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم (ع)، قم، ایران. (نویسنده مسئول).
(saeidhasheminasab@gmail.com)

** دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم (ع)، قم، ایران. (sotudeh@bou.ac.ir)

حمله‌ی ارتش نیجریه به شیعیان در سال ۲۰۱۵م و شهادت تعداد زیادی از آنان به‌ویژه رهبران و نخبگان شیعه در حرکت اسلامی (هم‌چون "شیخ محمد توری" نایب رئیس، "ابراهیم موسی" سخن‌گو، "مصطفی سعید" مدیر دایره‌ی بهداشت، خانم "جومی گیلیما" مدیر دایره‌ی زنان) به‌همراه تخریب زیرساخت‌های شیعیان و در نهایت زخمی‌شدن شیخ ابراهیم زکزاکی و حصر ایشان از ۲۰۱۵م تاکنون (۲۰۲۰م) توجهات جهان تشیع را به سمت نیجریه جلب کرد. این حمله که پیش از این نیز سابقه داشت، نشان از تهدیداتی دارد که جامعه‌ی شیعه‌ی نیجریه را هدف گرفته و به‌علت غفلت، به مسائل امروز ختم شده است. تبعاً در صورت ادامه‌ی بی‌توجهی به این بحران‌ها کیان جامعه‌ی شیعه‌ی نیجریه آسیب‌های بیش‌تری خواهد دید. تاسف‌آور این است که حمله به شیعیان توسط برخی نخبگان شیعی در نیجریه مورد تایید قرار گرفته است؛ این مطلب نشان‌دهنده‌ی گسست جدی در شیعیان نیجریه است. وجود این بحران‌های جدی در حالی است که شیعیان نیجریه، چه به‌لحاظ کمی و چه به‌لحاظ کیفی، مهم‌ترین جمعیت شیعه در قاره‌ی آفریقا محسوب می‌شوند.

مسائل و بحران‌های اقلیت‌های شیعه‌ی نیجریه را می‌توان در دو سطح درونی و بیرونی مطالعه کرد. در سطح درونی با بحران‌هایی هم‌چون: اختلال در الگوها، هنجارها و ارزش‌ها (به‌سبب اقلیت و نوشیعه بودن)، بحران رهبری، بحران سازماندهی و بحران همبستگی مواجهیم؛ در سطح بیرونی نیز بحران تعامل، بحران اقتصادی و وابستگی به شیعیان مرکز این اقلیت را آزار می‌دهد. بحران‌های یادشده با یک‌دیگر توالی دارند و کیان جامعه‌ی شیعه را در معرض خطر قرار می‌دهند. پرسش از امکان و چگونگی خروج شیعیان نیجریه از این بحران‌ها، یک پرسش حیاتی و استراتژیک است؛ برای دستیابی به پاسخ باید ابتدا این بحران‌ها را به‌درستی فهم کرد، سپس باید به مطالعه‌ی تجربه‌ی اقلیت‌هایی پرداخت که توانسته‌اند از این وضعیت مشابه خارج شوند؛ به این ترتیب می‌توان الگوی مواجهه با این وضعیت را کشف کرد.

به‌نظر می‌رسد موفق‌ترین اقلیت شیعه، شیعیان لبنان هستند که توانستند از وضعیت پراکنده‌ی پیشاصدری، با تحرکات و تحولات دوره‌ی صدر و پساصدر و به‌طور ویژه متاثر از انقلاب اسلامی، به وضعیت خودبنیاد کنونی دست یابند. در مقاله‌ی حاضر تلاش می‌کنیم تا با محوریت این پرسش که "تجربه‌ی شیعیان لبنان چگونه می‌تواند به خروج

شیعیان نیجریه از بحران کمک‌کند؟" به استخراج الگوی جامعه‌سازی اقلیت‌های شیعه نزدیک‌تر شویم. بدین‌منظور باید به چهار پرسش فرعی پاسخ دهیم. نخست آن‌که "تجربه‌ی شیعیان لبنان چه رهنمودهایی را از حیث نظام فرهنگی برای شیعیان دارد؟" دوم این‌که "نظام‌سازی شیعیان لبنان در حوزه‌ی سیاسی واجد چه راهبردهایی برای شیعیان نیجریه است؟" این پرسش به‌طور ویژه ما را به اهمیت نهاد رهبری آگاه خواهد کرد. فهم نظام تعاملی دیگر مساله‌ای است که باید مورد توجه قرار داد؛ این امر را در قالب سوال سوم مطرح کرده‌ایم و پرسیده‌ایم "نظام تعاملی شیعیان لبنان با محیط پیچیده‌ی کشورشان چه پیشنهادهاتی را پیش روی شیعیان نیجریه می‌گذارد؟" آخرین پرسش فرعی مربوط به نظام اجتماعی است و روشن می‌کند که "الگوی شکل‌گیری همبستگی در نظام اجتماعی شیعیان لبنان، الهام‌بخش چه راهبردهایی برای شیعیان نیجریه است؟"

۱. چارچوب نظری و ادبیات تحقیق

این مقاله بنابر رویکرد پارسونزی، جامعه را مفهومی می‌داند که به واقعیت عینی و جمعیت انسانی موجود اشاره دارد و می‌توان حدود، هویت و محل استقرارش را تعیین کرد (روشه، ۱۳۹۱، ص. ۱۳۹). برای فهم جامعه باید آن را به اجزای تشکیل‌دهنده‌اش تجزیه کرد. پارسونز به سه مفهوم "کنش"، "نظام" و "متغیرهای الگویی" اشاره می‌کند. مفهوم مرکزی نظریه‌ی پارسونز "کنش اجتماعی" است که از عمل عقلانی-ارادی کنش‌گر تاثیر می‌پذیرد (محمدی اصل، ۱۳۹۴، ص. ۳۲؛ ریتزر، ۱۳۸۵، ص. ۱۳۸). وی برای تحلیل کنش اجتماعی از "نظام کنش" و "نظریه‌ی عمومی کنش" سخن به‌میان می‌آورد و چهار کارکرد و مبتنی‌بر آن، چهار نظام را قابل تعریف می‌داند که عبارتند از:

- نظام اقتصادی و الگوهای تعاملی (کارکرد سازگاری)؛

- نظام سیاسی (کارکرد دستیابی به هدف)؛

- نظام امانی و جامعه‌پذیری (کارکرد حفظ الگوی فرهنگی)؛

- اجتماع جامعه‌گی (کارکرد یک‌پارچگی). (ریتزر، ۱۳۸۹، ص. ۱۴۷-۱۴۹؛ حقیقت، ۱۳۸۷،

ص. ۲۱۹).

مفهوم آخری که در این مطالعه اهمیت دارد، "متغیرهای الگویی" است که به انواع جهت‌گیری‌ها نسبت به کنش، نقش‌ها یا روابط اجتماعی اشاره دارد. از این کنش‌ها که

انتخاب بین دو بخش است، نظام‌ها شکل می‌گیرند. پارسونز جهت‌گیری‌های کنشی کنش‌گران را در قالب متغیرهای الگویی: "عام‌گرایی - خاص‌گرایی"، "انتساب - اکتساب، کنش عاطفی - کنش بی‌طرف و غیرعاطفی"، "کنش آمیخته‌ای و اشاعه - کنش تفکیک و ویژه" توضیح می‌دهد (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۹، ص. ۴۹-۵۰). مبتنی بر نظریه‌ی پارسونز، بحث جامعه‌ی اقلیت شیعه در این تحقیق براساس کنش شیعیان (کنش مومنانه)، نظام‌های جامعه‌ی شیعه و در نهایت متغیرهای الگویی آن مدنظر قرار گرفته است.

۱,۱. کنش مومنانه

کنش شیعیان نیجریه متأثر از نظام نمادینی است که در جامعه‌ی زیستی آن‌ها حاکم است. نظام نمادین و فرهنگی جامعه‌ی نیجریه از طریق تامین هنجارها و ارزش‌های مشخصی برای کنش‌گران، کارکرد کمون یا الگو را انجام می‌دهد. شیعیان نیجریه ارزش‌های جامعه‌ی نیجریه را درونی می‌کنند و هویت آن‌ها شکل می‌یابد. به همین سبب تعارض ارزش‌های جامعه‌ی نیجریه با ارزش‌های شیعی شکل می‌گیرد. تعارض یادشده مانع از کنش مومنانه و پایه‌گذار جامعه‌ی وابسته و پراکنده‌ی شیعه است. درمقابل، کنش مومنانه نیاز به درونی‌شدن ارزش‌های شیعی و حل تعارض میان ارزش‌های شیعی و ارزش‌های فرهنگ میزبان دارد تا بتواند به جامعه‌ی خودبنیاد شیعه شکل بخشد.

۱,۲. تکامل اجتماعی جامعه شیعه

مطالعه‌ی اقلیت‌های شیعه نشان می‌دهد که دو وضعیت برای اقلیت‌های شیعه می‌توان متصور کرد: "وضعیت پراکنده - وابسته" و "وضعیت خودبنیاد". وضعیت پراکنده - وابسته حالتی است که هنوز گروه‌ها و افراد پراکنده شیعه را نمی‌توان ذیل تعریف جامعه برد. این جمعیت‌های اقلیتی از همه‌جهت به جامعه‌ی شیعه‌ی مرکز وابسته هستند و در مقابل بحران‌ها و فشارهای محیطی تاثیرپذیر و شکننده می‌باشند. شاخص اصلی این جامعه کنش‌های متأثر از فرهنگ میزبان و خطر برای بقای این جمعیت است که در صورت عدم توجه شیعیان مرکز، ممکن است مضمحل شوند. "وضعیت خودبنیاد" به وضعیتی گفته می‌شود که از یک سو به واسطه‌ی خودآگاهی، از وضعیت پراکنده و وابسته جدا شده و به‌طور نسبی از جامعه‌ی شیعه‌ی مرکز مستقل شده‌اند، و از سوی دیگر در جامعه‌ی خود نیز به‌عنوان یک اقلیت رسمی شناخته می‌شوند و در قدرت سیاسی - اجتماعی سهم مشخصی ایفا می‌کنند. جامعه‌ی خودبنیاد شیعه می‌تواند چارچوب‌های زیستی خود را شکل دهد و به هویت شیعیان تعین بخشد.

۱,۳. خرده نظام‌ها و متغیرهای الگویی اقلیت‌های شیعه

متغیرهای الگویی جامعه‌ی شیعه مبتنی بر دو وضعیت وابسته-پراکنده و خودبنیاد تعریف شد تا بتواند شاخصه‌هایی برای تبیین وضعیت اقلیت‌های شیعه ارائه کند. متغیرهای الگویی ارتباط میان کنش و نظام را برقرار می‌کنند. برای تکامل جامعه‌ی شیعه از وضعیت پراکنده- وابسته به جامعه‌ی خودبنیاد باید چهار کارکرد: "حفظ الگو"، "یکپارچگی"، "دست‌یابی به هدف" و "سازگاری" حاصل شود. هر یک از این کارکردها با کنش خاصی شکل خواهند گرفت. کنش‌ها ضمن حصول کارکرد، موجب شکل‌گیری نهادهای کارآمدی می‌شوند و کمک می‌کنند شیعیان از بحران‌ها خارج شوند.

کارکرد	وضعیت وابسته-پراکنده	جامعه خودبنیاد
حفظ الگو (نظام فرهنگی)	کنش عوامانه	کنش ارزش‌مدار(مکلف)
دست‌یابی به هدف (نظام سیاسی)	کنش احساسی	کنش مدبرانه
سازگاری (نظام تعاملی- اقتصادی)	کنش وابسته و انزوایطلبانه	کنش مستقل و تعاملی
همبستگی (نظام اجتماع جامعگی)	کنش انشاقی (مبتنی بر گروه‌بندی‌های اجتماعی(قومی-نژادی، سیاسی و طبقاتی))	کنش همبسته و شبکه‌ساز

۲. جامعه‌سازی اقلیت‌های شیعه؛ لبنان و نیجریه

در بخش حاضر مبتنی بر دو وضعیت تعریف‌شده‌ی پراکنده- وابسته و خودبنیاد و تغییرهای الگویی، به بررسی وضعیت شیعیان لبنان و نیجریه خواهیم پرداخت.

۲,۱. نظام فرهنگی

در نظام فرهنگی جامعه‌ی خودبنیاد شیعه باید ارزش‌ها، هنجارها و نقش‌ها صراحت و

تعمیم لازم را داشته باشند تا در نظام جامعه‌پذیری تسری لازم برای درونی‌شدن را پیدا کنند (Parsons, 1966, P.18-19; Parsons & Shils, 1951, P.172; چلبی، ۱۳۸۵، ص. ۱۵۸). کارآمدی نظام فرهنگی، کنش ارزش‌مدار را در جامعه‌ی شیعه رقم می‌زند؛ کنش ارزش‌مدار نیز نظام فرهنگی را تعالی می‌بخشد. جامعه‌ی شیعه نیجریه را می‌توان در وضعیت پراکنده و وابسته جای داد که به دلیل ابهام و عدم تعمیم ارزشی نتوانسته است. کنش ارزش‌مدار را شکل دهد. مهم‌ترین دلیل این کمبود، نوشیعه‌بودن این جامعه است. به‌طور کلی شیعیان آفریقای زیرصحرای را می‌توان به دو دسته‌ی شیعیان بومی و غیربومی تقسیم کرد؛ شیعیان غیربومی اغلب لبنانی یا خوجه هستند که بیش از چندین دهه در آفریقا زیست می‌کنند، اما شیعیان بومی آفریقای زیرصحرای پس از انقلاب اسلامی ایران به این مذهب متمایل شده‌اند (هاشمی نسب، ۱۳۹۷، ص. ۳۵). نوشیعیان بومی نیجریه اگرچه نسبت به دیگر جوامع شیعه رشد جمعیتی بسیار زیادی داشته‌اند، اما با مساله‌ی عدم آشنایی آحاد مردم با نظام ارزشی شیعه مواجه‌اند. در گزارش سال ۱۳۶۹ در خصوص جامعه‌ی شیعه‌ی نیجریه آمده است: «شیعیان تشیع را در اصول و فروع پذیرفته‌اند اما از کمبود منابعی که بتواند مذهب خود را به‌درستی بشناسند، گله دارند» (صالحی‌منش، ۶/۹/۶۹، ص. ۱). در گزارش سال ۱۳۸۱ نیز می‌خوانیم: «عدم وجود امکانات فرهنگی و حوزوی و عدم مبلغان شیعی و عدم توسعه‌ی روابط بین دو کشور باعث شده است که شیعیان از یک سطح فرهنگی و علمی نازل برخوردار باشند و عقایدشان التقاطی و نادرست باشد» (میرزائی، ۱/۱/۸۱، ص. ۱). در نظام فرهنگی شیعه‌ی نیجریه نباید از اقدامات شیخ زکراکی و حرکت اسلامی غافل شد، اما درعین حال شیعیان نیجریه هنوز به کنش ارزش‌مدار و جامعه‌ی خودبنیاد تکامل نیافته‌اند.

در این سپهر، وضعیت جامعه‌ی لبنان به‌عنوان جامعه‌ی موفق شیعه مدنظر است. صراحت و تعمیم نظام فرهنگی به‌قدمت جامعه‌ی شیعه و کارکردهای نظام جامعه‌پذیری آن بازمی‌گردد. از این لحاظ جامعه‌ی لبنان جامعه‌ای با ریشه‌های بسیار عمیق است. به‌طور کلی وضعیت شیعیان لبنان در عصر جدید را می‌توان در سه مقطع زمانی تقسیم کرد: دوره‌ی پیشاصدری؛ دوره‌ی صدر و دوره‌ی پساصدری.

۲.۱.۱. دوره‌ی پیشاصدری

جامعه‌ی لبنان در دوره‌ی پیشاصدری در وضعیت پراکنده-وابسته قرار داشت. دلیل این وضعیت، فقدان یک قدرت شیعی بود که در کنار قدرتهای سلطه‌گری که شیعیان را

همیشه تحت فشار قرار می‌دادند (محمد مکی، ۱۹۹۱م، ص. ۶۸ و ۷۲) بتواند از شیعیان حمایت کند. صدر در خصوص وضعیت شیعیان در بدو ورودش به دو مولفه‌ی "فقر فرهنگی" و "فقر اقتصادی" تاکید زیادی داشت (حق‌شناس کمیاب، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۱). شهید چمران نیز در کتاب "لبنان" به عواملی هم‌چون محدود کردن حقوق شیعیان توسط حاکمان سلطه‌گر در کنار حملات پی‌درپی اسرائیل اشاره کرده است (چمران، ۱۳۸۷، ص. ۲۹۹-۳۰۵).

در دوره‌ی پیشاصدری نظام جامعه‌پذیری شیعه به شدت ضعیف و ناکارآمد بود؛ دلیل اصلی این امر، فقدان ساختار جامعه‌پذیری به‌ویژه در میان قشر جوان بود. بحران در جایگاه روحانیت در جامعه‌ی شیعه‌ی لبنان را می‌توان علت اصلی این ضعف دانست. به‌همین علت سازمان‌های آموزشی گسترده تاسیس نشده بودند. ضعف حوزه‌های علمیه لبنان که روزگاری مهد علمای بزرگ شیعه محسوب می‌شدند را می‌توان شاهد مهم دیگری بر این مشکل ساختاری دانست.

۲.۱.۲. دوره‌ی حضور امام موسی صدر

با ورود صدر، تغییرات اساسی در وضعیت شیعیان لبنان طراحی و اجرایی شد. در قدم اول فقر فرهنگی شیعیان هدف قرار گرفت. مطالعه‌ی اساس‌نامه‌ی سازمان‌هایی که صدر تاسیس کرد، نشان می‌دهد که ایشان به ارزش‌های مشخصی توجه داشت و طی فعالیت خود در لبنان با پافشاری بر این ارزش‌ها به صراحت و تعمیم این ارزش‌ها افزوده است؛ ارزش‌هایی هم‌چون: نقش دین و کارکردهای مطلوب آن برای جامعه، حفظ یکپارچگی لبنان و ملی‌گرایی، مبارزه با اسرائیل و توجه به مسأله‌ی فلسطین از آن جمله هستند (ر.ک: ضاهر، ۲۰۰۰م، ص. ۱۴۲؛ حق‌شناس کمیاب، ۱۳۸۸، ص. ۱۳۲-۱۳۳). در همین دوران، جامعه‌ی شیعه‌ی لبنان و صدر برای اجرایی‌شدن ارزش‌ها با چالش‌های مهمی مواجه بودند که متاثر از ساختارهای اجتماعی لبنان بود. این ساختارها هنجارهای متصلبی را شکل داده بودند که کنش ارزش‌مدار شیعی را غیرممکن یا بسیار سخت می‌کرد. چالش‌هایی هم‌چون نفوذ گسترده‌ی احزاب چپ‌گرا و برخی جریان‌های فلسطینی که اصلی‌ترین عامل جذب جوانان شیعه به تفکرات چپ محسوب می‌شدند؛ رهبران سنتی فاسد جامعه‌ی شیعی که بازمانده‌ی دوره فتوودالی بودند؛ و دولت مارونی که اجازه‌ی رشد به جامعه‌ی شیعه نمی‌داد (مرکز الباحث للدراسات، ۱۳۸۸، ص. ۲۷۷-۲۷۸). بر این اساس، صدر سیاست جذب حداکثری شیعیان را مدنظر قرار داد (همان، ص. ۳۵۰-۳۶۰).

۳۵ در دوره‌ی صدر به دلیل شخصیت و نوع فعالیت وی تغییری در نقش روحانیت رخ داد.

در این سپهر بود که روحانیت از پیروان سیاست نخبگان زمین‌دار به‌سوی رهبری جامعه‌ی شیعه پیش رفتند. این تغییر نقش، بیش از هرچیز متأثر از شخصیت صدر در لبنان بود؛ تا این‌که انقلاب اسلامی و شخصیت امام خمینی گام بزرگی در تثبیت این نقش ایجاد کرد.

۲،۱،۳. دوره‌ی پساصدری

دوره‌ی پساصدر با مفقودالاثر شدن صدر و پیروزی انقلاب اسلامی ایران همراه شد. در لبنان جنبش امل به‌سمت نوعی ملی‌گرایی تمایل پیدا کرد و در این مسیر مبانی ارزش‌های اسلامی‌اش کم‌رنگ‌تر شد. به‌طور مشخص این مساله در مواجهه با فلسطینیان داخل لبنان، مواجهه با دولت لبنان و به‌طور ویژه مواجهه با اسرائیل تجلی یافت. براین‌اساس انشعابی در آن صورت گرفت و افرادی که با این منش مخالف بودند، از آن جدا شدند. اگرچه فقدان صدر آسیب‌های جدی‌ای به جامعه‌ی شیعه‌ی لبنان زد و به‌نوعی موجب بازگشت ایشان به کنش عامیانه و وضعیت پراکنده گردید، اما انقلاب اسلامی ارزش‌های شیعی را به لبنان تسری داد؛ مهم‌ترین ارزش‌های عبارت بودند از: امت‌محوری در مقابل ملی‌گرایی (اسداللهی، ۱۳۷۹، ص. ۲۹۲-۲۹۳)، ایمان‌گرایی و باور به غیب در سیاست‌گذاری‌های کلان، نمادگرایی شیعه‌محورانه، اتخاذ ادبیات سیاسی و اجتماعی اسلامی و انقلابی، جهاد و شهادت‌طلبی بود (معصومی زارع، ۱۳۹۱، ص. ۱۱-۱۲۵). در میان ارزش‌های جدیدی که در میان شیعیان لبنان در حال گسترش بود، مهم‌ترین ارزش "قبول اصل ولایت فقیه" بود که در ساختارهای اجتماعی شیعیان لبنان تاثیر گذاشت؛ مهم‌ترین جلوه‌ی این تاثیر را در شکل‌گیری حزب الله لبنان با مرامی متفاوت از امل اسلامی می‌توان مشاهده کرد (سعد غریب، ۱۳۸۵، ص. ۱۱۴-۱۱۶).

پیشاصدری	امام موسی صدر	پساصدری	
وضعیت	مبارزه با فقر فرهنگی و خودآگاهی شیعه	انحراف امل و دور شدن از ارزش‌های شیعه، تولد دوباره‌ی ارزش‌های شیعی با حزب الله	
شاخص	خودآگاهی ذیل شعار ملی‌گرایی و مبارزه با اسرائیل	صراحت و تعمیم ارزشی ذیل قبول اصل ولایت فقیه	

تسری ارزش‌های شیعی به لبنان و مواجهه‌ی آن با ساختارهای جامعه‌ی لبنان و به‌خصوص وضعیت شیعیان، به اتخاذ سیاست‌های رادیکالی در حزب‌الله منجر گردید و در مواجهه با ملی‌گرایی جنبش امل پساصدری، به انشقاق جامعه‌ی شیعه و درگیری نظامی میان آن‌ها انجامید؛ این روند طی دهه‌ی ۹۰ میلادی ادامه یافت. سیاست‌های رادیکال بیش از هر چیزی متاثر از نفوذ قدرت‌های شیعیان دیگر به‌ویژه ایران و سوریه در لبنان بود؛ یعنی تغییر در سیاست این کشورها، در سیاست‌های رادیکال حزب‌الله نیز تاثیر گذاشت و آن را تعدیل کرد (ر.ک: اسداللهی، ۱۳۷۹، ص. ۱۲).

تغییر در نقش روحانیت که با فعالیت امام موسی صدر در لبنان آغاز شده بود، در دوره‌ی پساصدری و به‌واسطه‌ی انقلاب اسلامی تکامل یافت. ویژگی برجسته‌ی حزب‌الله در مقابل دیگر رقبای شیعی و سنی خود، محوریت روحانیت و علمای دینی در هدایت‌گری سیاسی و اجتماعی جنبش بود. این تحول در جایگاه روحانیت در ساختار حزب‌الله بسیار تاثیر گذاشت و به رشد و تکامل نظام جامعه‌پذیری شیعیان انجامید. به‌جرات می‌توان گفت که اکثریت مطلق روحانیون جوان انقلابی فعال در حوزه‌ی سیاست در آن روزگار لبنان، به جنبش حزب‌الله پیوستند (اسپوزیتو، ۱۳۸۲، ص. ۱۳-۱۴۰). از شاخص‌ترین چهره‌ها می‌توان به سیدعباس موسوی، شیخ راغب حرب، شیخ صبحی طفیلی، سیدحسن نصرالله، شیخ محمد یزیک، ابراهیم امین السید و ... اشاره کرد (شراره، ۲۰۰۶م، ص. ۵ و ۱۶). شکل‌گیری نظام روحانیت در طی دوران صدر و پساصدری مهم‌ترین دست‌آورد این دوره‌ها بوده است. نتیجه‌ی نهایی نظام فرهنگی، در هویت متمایز شیعی تجلی پیدا کرد.

هویت ارتباط مستقیمی با زبان و گستره‌ی مفاهیم شیعی در آن دارد. پارسونز در این زمینه معتقد است، برای انتقال از جامعه‌ی بدوی به جامعه‌ی حد وسط، رشد محوری در زبان صورت می‌گیرد (Parsons, 1966, P.26). در این سپهر، نظام روحانیت در لبنان توانست مفاهیم اصلی نظام ارزشی شیعی را در جامعه‌ی شیعیان لبنان گسترش دهد و هویت شیعیان را شکل بخشد.

براساس تجربه‌ی لبنان، برای عبور از مسائل اصلی شیعیان نیجریه در بعد نظام فرهنگی، باید تعمیم و صراحت ارزشی مدنظر قرار بگیرد؛ چراکه تعمیم و صراحت ارزشی در نهایت به گسترش مفاهیم شیعی در زبان و شکل‌گیری هویت شیعی خواهد انجامید. چنین تحولی نیازمند شکل‌گیری نظام روحانیت به‌عنوان گروه پیشتاز است. شیعیان نیجریه در بعد فرهنگی باید بر شکل‌گیری نظام روحانیت - برای دستیابی به تعمیم و صراحت

ارزشی - پافشاری کنند؛ نظام روحانیت نیز می‌بایست در ارتباط با آحاد جامعه‌ی شیعه‌ی نیجریه برای صراحت و تعمیم نظام ارزشی شیعه و درونی کردن این نظام ارزشی همت بگمارد. در این صورت هنجارهای شیعه شکل خواهند گرفت و کنش ارزش‌مدار ممکن خواهد گردید.

۲،۲. نظام تعاملی - اقتصادی

تعامل، رشد فرهنگی را در سطح بشری ممکن ساخته و به فرهنگ در تعیین کنش اهمیت بخشیده است (Parsons & Toby, ۱۹۶۲, P.17). به نظر پارسونز انواع مکانیسم‌های اولیه‌ی سازگاری در تعامل را می‌توان چنین دسته‌بندی کرد: "تسلط"، "اطاعت"، "پرخاشگری" و "کناره‌گیری". تسلط و اطاعت سرانجام به وابستگی می‌انجامد، پرخاشگری و کناره‌گیری نیز به استقلال اجباری منتهی می‌شوند (Parsons, 1971, P.17).

با بهره‌گیری از ایده‌ی پارسونز، برای نظام تعاملی - اقتصادی میان شیعیان با محیط خود و تطابق با آن، دو کنش "وابسته - انزواطلبانه" و کنش "مستقل - تعاملی" قابل تعریف است. در نظام تعاملی - اقتصادی اقلیت شیعه، دو بعد کاملاً متمایز و متفاوت وجود دارد که عبارتند از: تعامل میان اقلیت شیعه و جامعه‌ی شیعیان مرکز؛ و رابطه‌ی اقلیت شیعه با جامعه‌ی میزبان خود. شیعیان نیجریه و لبنان در ارتباط خود با جامعه‌ی میزبان، چالش‌های اساسی‌ای را تجربه کرده‌اند؛ لبنان موفق شده است از این چالش‌ها به سلامت عبور کند، اما جامعه‌ی نیجریه چند سال است که با چالش جدی در ارتباط با دولت و ارتش مواجه است. نتیجه‌ی این وضعیت در نیجریه، شهادت نخبگان شیعه و نابودی زیرساخت شیعیان در این کشور بوده است.

۲،۲،۱. تعامل

شیعیان نیجریه در تعامل با محیط میزبان خود با چالش‌های زیر مواجه هستند:

- چالش جامعه‌ی شیعه‌ی نیجریه با ارتش و دولت نیجریه که به‌واسطه‌ی شعارهای حکومت اسلامی و اجرای شریعت به‌وجود آمده است (فلاح زرومی، ۱۴ / ۱ / ۱۳۹۵، ص ۱).
- چالش جامعه‌ی شیعه با جامعه‌ی مسیحی که به‌واسطه‌ی مشکلات بنیادین جامعه‌ی مسیحی و مسلمان شکل گرفته است (دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۸۸، ص ۵۸).
- چالش جامعه‌ی شیعه با سلفی‌ها که با حمایت عربستان و دیگر کشورهای عربی صورت می‌گیرد (مصاحبه با آقای حکیم الهی، اردیبهشت ۱۳۹۸).

شیعیان نیجریه متأسفانه نتوانسته‌اند تعامل مثبتی با دولت و ارتش برقرار کنند؛ این

مهم به کنش انزواطلبانه نسبت به مشارکت سیاسی انجامیده و در نهایت به حرکت‌هایی برای تغییرات انقلابی در حکومت نیجریه منتهی شده است. «به‌عنوان نمونه در راهپیمایی روز قدس هم‌زمان با کفن‌پوشی و همراه‌داشتن عکس حضرت امام، پرچم نیجریه را واژگون کرده و زیر پا نهادند و در نهایت آتش زدند» (میرزایی، ۱۳۷۵، ص. ۲۸-۲۶). این در حالی است که شیعیان نیجریه در ارتباط با اهل سنت، سلفی‌ها و مسیحیان با مساله‌ی پذیرش مواجه بوده و برای تغییر تنها هستند. برآیند این تحولات تنه‌اماندن شیعیان در مقابل دولت و ارتش و حمایت گروه‌های دیگر از دولت و ارتش است.

شیعیان لبنان هم‌چون شیعیان نیجریه در لبنان پیشاصدری با چنین مشکلاتی مواجه بودند. در یک سطح، شیعیان با گروه‌های مسیحی و اهل سنت (ح‌الله، بی‌تا، ص. ۱۹-۲۹) و در حال حاضر با سلفی‌ها (همان، ص. ۴۹) مواجه و حتی درگیر بودند؛ در دوره‌ی پیشاصدری دولت‌های سنی عثمانی و دولت مسیحی مارونی با شیعیان چالش داشتند که نتیجه‌ی آن عقب‌ماندگی مناطق شیعه‌نشین لبنان بود (ر.ک: چمران، ۱۳۸۷). علاوه‌بر این موارد شیعیان با چالش جدی اسرائیل و حملات پی‌درپی آن‌ها به خاک لبنان نیز مواجه بودند. اسرائیل حتی در فکر جدایی جنوب لبنان نیز بود که اغلب شیعیان ساکن آنجا بودند (اسداللهی، ۱۳۸۸، ص. ۱۶۸). براین‌اساس صدر در بدو ورود خود به لبنان با چالش‌های جدی در تعامل شیعیان با دیگر طوائف مواجه بود. وی برای حل این معضل سیاست ملی‌گرایی را محور کار خود قرار داد؛ در کنار این اقدام، ارتباط شخصی با دیگر طوائف از نخبگان و عموم مردم را نیز آغاز کرد. سخنرانی‌های ایشان در کلیسا و همکاری با علمای اهل سنت از نمونه‌های این اقدامات است (ر.ک: معصومی زارع، ۱۳۹۱، ص. ۱۲۲).

دوره‌ی پساصدر با انقلاب اسلامی و شکل‌گیری حزب‌الله مقارن بود. در این دوره امت‌محوری سیاست اصلی حزب‌الله قرار گرفت و براین‌اساس هویتی متمایز از امل پیدا کرد. سیاست امت‌محور حزب‌الله و برخی حرکت‌های رادیکال دیگر موجب شد تعامل میان شیعیان و طوائف دیگر دچار چالش شود (ر.ک: اسداللهی، ۱۳۷۹، ص. ۶۷)؛ با این وجود، حضور دشمن مشترکی به‌نام اسرائیل و ورود به‌موقع ایران و سوریه برای عبور از چالش‌های یادشده موجب گذار شیعیان لبنان از این بحران‌ها شد.

به‌طور مشخص در ابتدا سیاست‌های دوگانه‌ی سوریه و ایران در مواجهه با شیعیان لبنان، بحران‌هایی را در دو سطح تعاملی ایجاد کرد. از طرفی تعامل جریان‌های مختلف شیعه باهم به چالش کشیده شد و به درگیری نظامی منجر گردید؛ از جانب دیگر در ارتباط

شیعیان با دیگر طوایف آشوب‌هایی شکل گرفت. اما در ادامه، همکاری ایران و سوریه به‌عنوان شیعیان مرکز در آن زمان، موجب عبور شیعیان لبنان از این بحران‌ها شد. در نهایت، مبارزه با اسرائیل که با موفقیت‌های بی‌نظیر شیعیان لبنان را در پی داشت، جایگاه آن‌ها را در لبنان تغییر داد (ر.ک: معصومی زارع، ۱۳۹۱، ص. ۲۳۳).

با توجه به تجربه‌ی لبنان باید گفت دو مولفه می‌تواند تغییرهای مثبتی را برای وضعیت شیعیان نیجریه به‌ارمغان آورد: نخست، عبور از شعارها و سیاست‌های رادیکال به‌ویژه تشکیل حکومت؛ دوم، دخالت مثبت شیعیان مرکز در تعدیل رادیکالیسم اقلیت شیعه‌ی نیجریه و بازسازی ارتباط آن‌ها با دولت و اهل سنت و ... در خصوص تشکیل حکومت باید گفت نیجریه کشوری است که با تجربه‌ی چندین حرکت جدایی‌طلبانه و کودتای نظامی مواجه بوده است. مرور اتهامات وارده به حرکت اسلامی نشان می‌دهد که دو اتهام جدایی‌طلبی و حرکت نظامی در مورد آن‌ها تکرار شده و تاثیر این اتهامات در افکار عمومی نیجریه بالا رفته است. عبور از این بحران نیازمند حضور گسترده و قدرتمند شیعیان مرکز (ایران، لبنان و عراق) برای حل این دو اتهام است تا به تعدیل حرکت‌های رادیکال منجر شود (هاشمی نسب، ۱۳۹۷، ص. ۵۶).

۲.۲.۲. اقتصاد

کنش وابسته یا کنش مستقل جامعه‌ی شیعه ارتباط مستقیمی با اقتصاد دارد. یعنی کنش برای خودکفایی اقتصادی جامعه‌ی شیعه یک کنش استقلال‌خواهانه است؛ در مقابل، کنش وابسته قرار دارد که نه‌تنها برای استقلال اقتصادی کوششی نمی‌کند، بلکه به‌جای آن، وابستگی اقتصادی را دنبال می‌نماید. شیعیان نیجریه از فقر اقتصادی در رنج بوده و هستند. به‌طور کلی مهم‌ترین مشکل شیعیان در آفریقای زیر صحرای فقر اقتصادی است. این کشورها معمولاً اقتصادهای ضعیفی دارند و شیعیان این کشورها در پایین‌ترین سطح اقتصادی قرار دارند. بر همین اساس بود که فعالیت ایران به‌عنوان یک کشور اسلامی در غرب آفریقا بر محور مسائل اقتصادی آغاز شد و با وزارت جهاد سازندگی اقدامات اقتصادی را در این مناطق راه انداخت. پس از حضور اقتصادی، بسیاری از علما به ایران تمایل پیدا کردند (دنبه، ۱۳۹۲، ص. ۵-۲۰). اگرچه جهاد سازندگی با اعطای وام به شیعیان در فعال‌نمودن گروه‌های شیعی و رشد آنان کمک‌های شایانی نموده است (علیایی، ۱۳۷۲، ص. ۱)، اما متأسفانه این فعالیت‌ها رها شده و به نفوذ شرکت‌های خصوصی ایران در غرب آفریقا منتهی نشده است. در ضمن، زیرساخت‌ها به شیعیان بومی سپرده نشده است

تا بتوانند خودکفایی اقتصادی را به ارمغان آورند (حسینی دولت آبادی، ۱۳۹۳)؛ لذا برعکس، وابستگی اقتصادی شیعیان افزایش پیدا کرده است. در یکی از پژوهش‌های میدانی که در خصوص وضعیت فارغ‌التحصیلان المصطفی علیه السلام در غرب آفریقا صورت گرفت، مهم‌ترین مشکل حوزویان، مساله‌ی اشتغال بود (ملک احمدی، ۲۰/۱۰/۱۳۸۲، ص. ۱-۲). چنین مسائلی موجب شده است روحانیون شیعی نیجریه و دیگر کشورهای آفریقایی به کمک‌های ایران و دیگر شیعیان محتاج باشند (نجفی قائی، ۱۳۹۳).

در لبنان، شیعیان در فقر زندگی می‌کردند. قبل از ورود صدر به لبنان ساختار فئودالی بر لبنان حاکم بود. این ساختار که از ۱۸۵۸ آغاز می‌شد (لوتسکی، ۱۳۵۴، ص. ۱۸۱-۲۹۷) به رشد روزافزون گروه کوچکی به نام "اشراف یا زعما" در میان شیعیان انجامید. این گروه توانستند مالکیت اراضی وسیعی را به دست آورند. شیعیان در زمین‌های این خاندان‌های شیعه کارگری می‌کردند (Buheiri, 1981, P. 121-122). در این منطقه به موازات زعما، علما نیز وجود داشتند که به واسطه‌ی تحصیلات‌شان از وجهه‌ی اجتماعی قابل ملاحظه‌ای برخوردار بودند؛ ولی با این حال از آن‌جا که علما و روحانیون پایگاه اقتصادی گسترده‌ای نداشتند، به هم‌پیمانی با طبقه‌ی اول (زعما) تکیه کردند. این مساله موجب شد تا آنان در تدوین یک خط سیر مستقل سیاسی محدود باشند. علاوه بر این، اکثر جامعه که شامل روستاییان و دهقانان بودند، به نحو وسیعی از زعما تبعیت می‌کردند (همان، ص. ۱۱۹-۱۲۰؛ چمران، ۱۳۸۷، ص. ۱۴۳).

ورود صدر با فعالیت ایشان برای رفع فقر فرهنگی و اقتصادی از جوامع شیعه آغاز شد (حق شناس کمیاب، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۶). صدر در ابتدا نهاد خیریه "بر و احسان" را بازسازی و فعال کرد (همان، ص. ۱۰۸-۱۰۹)؛ سپس در کنار امور خیریه ذیل سیاست ملی‌گرایانه برای بهبود وضعیت شیعه‌نشین تلاش نمود. تلاش برای بهبود وضعیت شیعیان لبنان در دوره‌ی پساصدري نیز دنبال شد. ارتباط ایران با لبنان به سرمایه‌گذاری ایران در این کشور انجامید و دگرگونی مثبتی در وضعیت شیعیان لبنان رخ داد. البته وضعیت اقتصادی شیعیان لبنان تابع وضعیت اقتصادی لبنان است که اقتصاد ضعیفی دارد. به‌طور روشن باید اعتراف کرد مساله‌ی اقتصاد شیعیان در لبنان امروز نیز همچنان مشکل اساسی محسوب می‌شود؛ هرچند نسبت به گذشته رشد خوبی داشته است.

برای کنش مستقل و تعاملی در نظام تعاملی-اقتصادی و رسیدن به جامعه‌ی خودبنیاد شیعه، لازم است اقلیت شیعه‌ی نیجریه در بعد تعاملی هم‌چون لبنان نسبت به شعارهای

رادیکال خود بازنگری داشته باشد؛ در ضمن با پشتیبانی دیپلماتیک ایران و دیگر شیعیان مرکز، تعامل خود را با دولت و ارتش، دیگر مذاهب اسلامی و مسیحیان بازسازی کنند. در این میان، رفع دو اتهام جدایی طلبی و نظامی‌گری نیز اهمیت دوچندانی دارد. در بعد اقتصادی متاسفانه جوامع مرکزی شیعه‌ی ایران، عراق و لبنان مشکلات جدی دارند و از حمایت اقتصادی اقلیت‌های شیعه عاجز هستند.

۲,۳. نظام سیاسی

بنابر تعریف پارسونز، سیاست، هر نوع تصمیم‌گیری و بسیج منابع انسانی برای رسیدن به هدفی (کم و بیش آشکار) است که یک جامعه آن را معین کرده و پیگیری می‌کند (روشه، ۱۳۹۱، ص. ۱۷۹). در نگاه پارسونز، بنگاه‌های تجاری، دانشگاه‌ها و کلیساها نیز حاوی ابعاد سیاسی هستند (Parsons, 1971, P.17). در نظام سیاسی، سه نهاد رهبری^۱، اقتدار^۲ و وضع مقررات و نظارت^۳ از یک‌دیگر قابل تشخیص‌اند. جامعه‌ی شیعه‌ی نیجریه در بعد رهبری، سازماندهی و بسیج منابع تا حدودی موفق بوده است. انتظار می‌رود جامعه‌ی اقلیتی شیعه بتوانند کنش مدبرانه‌ای را در نظام سیاسی شکل دهند که در ارتباط با جامعه‌ی خودبنیاد باشد.

۲,۳,۱. نهاد رهبری

مهم‌ترین مولفه نظام سیاسی "نهاد رهبری" است که جهت‌گیری‌های جامعه را مشخص می‌کند. از آن‌جا که جوامع شیعه فرهنگ‌پایه هستند و ارزش‌ها و هنجارهای آن از مذهب تشیع برگرفته می‌شود، نظام روحانیت نقش عمده‌ای در فرایند استنباط، تبیین و تعیین اجتماعی ارزش‌ها و غایات برعهده دارد. براین‌اساس نظام روحانیت محل تمرکز دو نظام فرهنگی و نظام سیاسی در جوامع شیعه است. در میان شیعیان نیجریه، نهاد رهبری با نام "شیخ ابراهیم زکراکی" گره خورده است. شخصیت ایشان متأثر از امام خمینی و شکل گرفته و رشد یافته است. ایشان مبتنی بر مولفه‌هایی که از رهبری امام خمینی و انقلاب اسلامی آموختند، فعالیت در نیجریه را آغاز کردند (زکراکی، ۱۳۹۵). ایجاد حرکت

1. Leadership.
2. Authority.
3. Regulation.

اسلامی و تشکیل شورا که از برخی روحانیون دیگر عضوگیری کرده بود، به رویکرد شورایی ایشان اشاره دارد. با این وجود، شیعیان نیجریه از ضعف نظام روحانیتی که بتواند تعدیل‌هایی را در سیاست‌ها اعمال کرده و کارکرد نظارت را بازسازی نماید، رنج می‌برد.

در میان شیعیان لبنان پیشاصدری نیز بحران رهبری وجود داشت. ساختار فئودالی موجب قدرت‌گیری زمین‌داران شده بود و روحانیون به دلیل عدم استقلال مالی در سیاست‌گذاری‌ها جایگاه درخوری نداشتند. ورود صدر و اقدامات ایشان دگرگونی‌ای ساختاری در جایگاه روحانیت شیعیان لبنان را رقم زد (اسداللهی، ۱۳۸۸، ص. ۲۶-۲۷). این دگرگونی ساختاری از طرفی متأثر از تغییرات جامعه‌ی لبنان بود که ساختار فئودالی را با سیاست تقسیم اراضی برهم زده بود، اما از جانب دیگر با حضور شخص صدر و اقدامات ایشان، نهاد رهبری جامعه‌ی شیعه شکل گرفت. تاسیس دو سازمان "مجلس اعلای شیعیان لبنان" (همان، ص. ۳۲) و "امل" (مرکز باحث للدراسات، ۱۳۸۸، ص. ۲۶۰-۲۶۱) موجب ایجاد انسجام در میان نخبگان شیعه شد. مهم‌تر آن که با اعطای لقب "امام" به ایشان، نهاد رهبری در لبنان تکامل و توسعه یافت.

تغییر نقش روحانیون از یک فعالیت صرفاً اجتماعی به نیروی پیشرو در جامعه‌ی شیعه، از این دوره کلید خورد. در دوره‌ی پساصدری با وقوع انقلاب اسلامی ایران، شخصیت امام خمینی به عنوان الگوی روحانیون شیعه در لبنان مطرح و پذیرفته شد. تشکیل حزب‌الله و حضور روحانیون در راس آن بر نقش رهبری نظام روحانیت تأکید کرد. دو الگوی امام خمینی و صدر در نهایت توانستند ضمن تعدیل یک‌دیگر، نهاد رهبری را در جامعه‌ی شیعه‌ی لبنان رقم بزنند.

۲،۳،۲. سازماندهی

سازماندهی از دیگر مولفه‌های تأثیرگذار در نظام سیاسی اقلیت‌های شیعه است. در این زمینه شیعیان نیجریه به رهبری شیخ زکزاکی تاحدودی موفق بوده‌اند. شیخ، فعالیت خود را با تبلیغ و آموزش شروع کرد. تشکیل حرکت اسلامی نیجریه با زیرمجموعه‌های گوناگونی هم‌چون بنیاد شهید، مدارس فودیه، موسسه‌ی خیریه الزهرا، مجمع دانش پژوهان، انجمن پزشکان و ... از موفقیت‌های شیخ زکزاکی محسوب می‌شود (ادبی فیروزجایی و زمانی محجوب، ۱۳۹۷، ص. ۱۶۹). ایشان در این زمینه متأثر از رهبران شیعیان مرکز و به‌طور مشخص امام خمینی بوده است.

در لبنان، امام موسی صدر به‌شدت بر تشکیلات و کار تشکیلاتی تأکید داشت و می‌گفت: «دنیایی که همه‌چیزش منظم است، اگر ما منظم نباشیم، محکوم به مرگیم»

(صدر، ۱۳۴۸، ص. ۸). تاسیس مجلس اعلای شیعیان لبنان و سپس جنبش امل در همین راستا قابل تفسیر است (ر.ک: معصومی زارع، ۱۳۹۱، ص. ۲۳۳). در دوره‌ی پساصدری با تشکیل حزب‌الله لبنان مبتنی بر ارزش‌های انقلابی ایران، درگیری و نزاع میان دو سازمان شیعی آغاز شد و بحران رهبری و سازماندهی، بُعد جدیدی پیدا کرد (همان). مشکل اساسی در سازمان‌دهی شیعیان لبنان به تشکیل دو سازمان متفاوت باز می‌گشت که گاهی دو سیاست متفاوت را پی می‌گرفتند؛ یکی به سمت ملی‌گرایی لبنانی متمایل بود و دیگری امت‌گرا. در نیجریه نیز چنین انشقاق‌هایی دیده می‌شود.

چالش‌های سیاسی شیعیان لبنان عبارت بودند از: عدم پذیرش نظام روحانیت به‌عنوان نهاد رهبری، چالش‌های ناشی از شعارهایی هم‌چون تشکیل حکومت اسلامی، انشعاب و درگیری‌های شدید میان شیعیان. این چالش‌ها طی گذشت زمان و پا در میانی ایران و سوریه و حمایت‌های همه‌جانبه‌ی آن‌ها تا حدودی رفع شد؛ گفت‌وگوهای دهه‌ی ۹۰ میان امل و حزب‌الله از جمله‌ی این موارد بود.

در نیجریه، هم‌چون لبنان، پیگیری اهداف تعریف‌شده (به‌ویژه حکومت اسلامی) و اجرای شریعت که بارها صراحتاً توسط شیخ زکزاکی و دیگر رهبران و اعضای حرکت اسلامی بدان تصریح شده، چالش‌های جدی را پدید آورده است. در کنار این چالش، تغییر مذهب و واکنش تند سلفی‌ها نیز مسائل زیادی را پیش روی شیعیان قرار داده است. (جلالی، بی‌تا، ص. ۲). این نوع حرکات، بحران رهبری را در میان شیعیان نیجریه افزایش می‌دهد و موجب دوقطبی شدن شیعیان نیجریه می‌گردد. تابع بحران رهبری و دوقطبی شدن شیعیان، بحران سازماندهی نیز گریبان‌گیر شیعیان خواهد شد.

کنش مدبرانه در نیجریه هم‌چون لبنان نیازمند مداخله‌ی نیروی برتری از شیعیان مرکز است تا ضمن حفظ هویت شیعی از رادیکالیسم موجود در جامعه‌ی شیعه بکاهند. چنین مداخله‌ی سازمانده‌ای در لبنان دهه‌ی ۹۰ میلادی تجربه شد و جامعه‌ی شیعه لبنان را از درگیری داخلی شیعی- شیعی نجات داد و از اضمحلال آن‌ها جلوگیری کرد. نتیجه‌ی این مداخله‌ی سازنده در لبنان، جهش در قدرت شیعیان و خارج کردن اسرائیل از جنوب لبنان بود؛ پس از آن بود که قدرت شیعیان لبنان در جهان تشیع درخشید. به‌نظر می‌رسد مداخله‌ی سازمانده‌ی ایران و شیعیان مرکز در میان شیعیان نیجریه و تعدیل برخی شعارها، از چالش‌های جامعه‌ی شیعه خواهد کاست و جامعه‌ی شیعه‌ی نیجریه را به استوانه‌ی فعالیت شیعیان در قاره‌ی آفریقا تبدیل خواهد کرد. هم‌چنان که مبارزه با اسرائیل افق

روشنی را برای شیعیان لبنان در سازماندهی و انسجام ایجاد کرد و شعارهای رادیکال آن‌ها را تعدیل نمود، باید با تعریف وظیفه‌ای روشن برای شیعیان نیجریه و حرکت اسلامی در آفریقای زیرصحرای افق‌گشایی کرد و سیاست‌های رادیکال آن‌ها را تعدیل نمود.

۲،۴. نظام اجتماعی

هدف نهایی جامعه‌سازی شکل یافتن وفاق و همبستگی است. «وفاق اجتماعی عبارت است از توافق جمعی بر سر مجموعه‌ای از اصول و قواعد اجتماعی که در یک میدان تعاملی اجتماعی^۱، که خود موجد "انرژی عاطفی"^۲ است، به وجود می‌آید. انرژی عاطفی هم‌زمان نتیجه و موجد (علت و معلول) توافق اجتماعی است» (چلبی، ۱۳۸۵، ص. ۱۵۲). براین اساس دو کنش انشقاقی در مقابل کنش همبسته و شبکه‌ساز را می‌توان تعریف کرد. کنش انشقاقی کنشی است که مبتنی بر مولفه‌های هویتی و گروه‌بندی‌های اجتماعی هم‌چون قومی-نژادی، سیاسی و طبقاتی صورت می‌گیرد و برخلاف همبستگی اجتماعی و انرژی عاطفی عمل می‌کند. در برابر این کنش، کنش همبسته و شبکه‌ساز قرار دارد که کنش را به کنشی فراقومی-نژادی، فراجناحی-سیاسی و فراطبقاتی متمایل می‌کند و موجد انرژی عاطفی می‌شود. شیعیان نیجریه به دلیل ساختار اجتماعی این کشور که از قبایل و نژادهای مختلف و دارای اختلافات طبقاتی جدی هستند، تشکیل شده‌اند و قابلیت کنش انشقاقی را دارند. جامعه‌ی شیعه در ارتباط با عرصه‌ی عمومی نیجریه نیز دارای انشقاقاتی است که آن‌ها را به ساختار دوقطبی نزدیک می‌کند و با دیگر شکاف‌های قومی و طبقاتی تقویت می‌نماید.

پیرو ارتباط سیاست با مذهب و شعارهای دگرگون‌خواهانه‌ی حرکت اسلامی نیجریه، واکنش شیعیان نیز به این شعارها دوگونه بوده است. عده‌ی زیادی با این شعارها همراه شدند، اما گروه‌هایی نیز خود را از حرکت اسلامی جدا کردند. این انشقاق به دهه‌ی ۶۰ شمسی بازمی‌گردد؛ چنان‌که در گزارش‌های دهه‌ی ۶۰ به این مسائل اشاره شده و حتی انشعابات درون شیعیان نیجریه را با انشعابات و نزاع‌های امل و حزب‌الله لبنان مقایسه کرده است (صالحی‌منش، ۱۳۶۹، ص. ۱). این انشعاب در دهه‌ی ۹۰ میلادی نیز ادامه یافت؛ متعاقب درگیری‌های خونین اعضای این گروه‌ها با دولت نیجریه در سپتامبر ۱۹۹۶ که به

1. Communal.

2. Emotional energy.

شهادت حدود سی تن از اعضا و شناسایی و دستگیر شدن حدود ۷۰۰ تن از اعضای این گروه اسلامی توسط دولت منجر شد، اختلافات در بین طرفداران حرکت اسلامی بالا گرفت و حرکت اسلامی شمال نیجریه عملاً به دو گروه تقسیم شد: حرکت اسلامی شمال نیجریه با گرایش انقلابی که قائل به انقلاب در نیجریه بود و رهبری شیخ زکازکی را قبول داشت (اسپوزیتو، ۱۳۸۲، ص. ۳۱۹؛ محمدی، ۱۳۸۴، ص. ۷۵) و گروه جدا شده از حرکت اسلامی که گرایش به تساهل و مدارا دارند و قایل به حرکت انقلابی نمی‌باشند. آنها با نظارت و هماهنگی و اطلاع قبلی به دولت، مراسم خود را در جنوب نیجریه و لاگوس برگزار می‌کنند. این دو گروه به ترتیب در شمال و جنوب مستقرند (شکیبا، ۱۳۸۷، ص. ۳۱۱-۳۱۲).

"شیخ محمد نور دس" با همکاری "شیخ بشیر مجاهد" (هر دو تحصیل کرده قم) و "شیخ صالح زاریا" یکی از گروه‌های انشعابی از حرکت اسلامی هستند که گروه جدیدی را با عنوان "بنیاد رسول الاعظم" در سال ۲۰۰۷ میلادی تاسیس کرده‌اند. این بنیاد خود را تنها سازمان شیعی در نیجریه می‌داند که براساس تعالیم امام صادق علیه السلام اداره می‌شود و به همین دلیل خود را جعفریه می‌نامند. آنها معتقدند اعتقادات آنها همان اعتقاداتی است که در میان شیعیان لبنان و ایران رایج است. تفاوت عمده‌ی بنیاد رسول الاعظم با حرکت اسلامی در رویکرد آنها در برابر دولت است. در حالی که حرکت اسلامی به هیچ وجه حاضر نیست حاکمیت دولت سکولار نیجریه را بپذیرد، بنیاد رسول الاعظم نه تنها دولت را به رسمیت می‌شناسد، بلکه معتقد است شیعیان باید به هویت ملی خود احترام بگذارند و از قانون اساسی اطاعت کنند (ادبی فیروزجایی و زمانی محبوب، ۱۳۹۷، ص. ۱۷۰-۱۷۱).

شیعیان لبنان نیز هم‌چون شیعیان نیجریه، بحران انشقاق را تجربه کرده‌اند. تشکیل سازمان امل و حزب‌الله، موجب انشقاق شیعیان لبنان شد. انشقاق میان این دو سازمان، کنش انشقاقی را منجر گردید و به جنگ و درگیری مسلحانه میان امل و حزب‌الله در سال‌های ۱۹۸۵ تا ۱۹۹۰م (جنگ برادران^۱) ختم شد (رانستروب، بی‌تا، ص. ۱۰۲). این سلسله نزاع‌های خونین با عقد توافق‌نامه‌ی دمشق^۲ در سال ۱۹۹۰م به پایان رسید. حل بحران یادشده به واسطه موارد زیر بود: ورود به موقع ایران و سوریه به عنوان قدرت‌های شیعه، درک دو سازمان از محیط کنش خود و شکل‌گیری خودآگاهی تغییر، همکاری در مبارزه با اسرائیل، و مشارکت در قدرت سیاسی. این اقدامات به همگرایی امل و حزب‌الله انجامید و موجب شد ضمن پذیرش یک‌دیگر، منافع آحاد جامعه‌ی شیعه را دنبال کنند (معصومی زارع، ۱۳۹۱، ص. ۲۱۱-۲۴۰). همگرایی امل و حزب‌الله بستر کنش همبسته را ممکن ساخت.

۱. حرب الإخوة.

کنش همبسته از طرفی موجب موفقیت شیعیان در مبارزه با اسرائیل شد و از طرف دیگر موفقیت‌های سیاسی را برای شیعیان به‌همراه داشت. شیعیان لبنان مبتنی بر این کنش همبسته در مواجهه با بحران سوریه نیز موفق شدند و اجازه‌ی گسترش این بحران به درون لبنان را ندادند.

مبتنی بر تجربه‌ی لبنان، شیعیان نیجریه برای رسیدن به کنش همبسته و شبکه‌ساز نیاز دارند ابتدا درک روشنی از موقعیت خود در کشور نیجریه و قاره‌ی آفریقا داشته باشند. درک اقلیتی‌بودن در جامعه‌ی ملتهب نیجریه که از ورود گروه‌های تکفیری به‌ویژه بوکوحرام، شکاف‌های دینی اسلام و مسیحیت و گسست شمال فقیر و جنوب ثروتمند در رنج است، حائز اهمیت بسیار بالایی است. در مرتبه‌ی دوم، ورود دقیق و به‌موقع شیعیان مرکز اهمیت دو چندان دارد که متاسفانه تاکنون سیاست‌های دوگانه توسط شیعیان مرکز اجرایی شده است؛ نتیجه این سیاست‌های دوگانه، بحران انشقاق امروز است. برخی نمایندگان حاضر در نیجریه شعارهای رادیکال را به بدنه‌ی حرکت اسلامی تزریق می‌کنند و در مقابل، برخی بالعکس (ر.ک: حکیم الهی، ۸۲/۱۱/۹، ص. ۲؛ سلیمانی، بی‌تا، ص. ۱-۲). در آخر باید مجدداً به افق‌گشایی‌های جدیدی برای فعالیت شیعیان نیجریه اشاره کرد که انسجام درونی شیعیان را تقویت خواهد کرد.

نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهند دو نوع جامعه‌ی پراکنده و جامعه‌ی خودبنیاد در میان اقلیت‌های شیعه قابل تشخیص هستند. اگرچه وضعیت شیعیان نیجریه از وضعیت وابسته- پراکنده به‌سمت وضعیت خودبنیاد متمایل شده، اما برخی بحران‌ها تحول جامعه‌ی شیعه‌ی نیجریه را با مشکلاتی مواجه کرده است.

این مقاله نشان داد که مبتنی بر تجربه‌ی لبنان، در نظام فرهنگی، شکل‌گیری نظام روحانیت می‌تواند به فرایند صراحت و تعمیم ارزشی کمک کند. در نظام تعاملی نیز ورود شیعیان مرکز برای تعدیل برخی سیاست‌های رادیکال حرکت اسلامی و شکل‌دهی به تعامل میان شیعیان با دیگر مذاهب اسلامی و مسیحیت، می‌تواند به عبور از وضعیت کنونی کمک کند. در نظام سیاسی نیز باید به مهم‌ترین مولفه‌های آن، یعنی نهاد رهبری و سازماندهی توجه کرد؛ باید به شکل‌گیری نظام روحانیت در نیجریه کمک نمود تا نقش رهبری آن را بازسازی کند. در نظام اجتماعی نیز حل انشقاق میان شیعیان نیجریه به ورود شیعیان مرکز نیاز دارد؛ در این رابطه یکسان‌سازی سیاست‌ها اهمیت دو چندان پیدا می‌کند.

براساس مطالعه‌ی صورت‌گرفته الگوی جامعه‌سازی اقلیت‌های شیعه را می‌توان مطابق

با جدول زیر جمع‌بندی کرد:

وضعیت خودبنیاد		وضعیت وابسته - پراکنده		کارکرد
شاخص‌های نظام‌های وضعیت خودبنیادی	کنش‌های وضعیت خودبنیادی	شاخص‌های نظام‌های وضعیت پراکنده - وابستگی	کنش‌های وضعیت پراکنده - وابستگی	
تعریف ارزش‌ها، هنجارها، نقش‌ها و غایات؛ شکل‌گیری نظام روحانیت شیعه و مساله‌ی تبلیغ؛ رشد ساختارهای آموزشی شیعه؛ رشد زبان به‌عنوان عامل هویت‌بخش	کنش ارزش‌مدار (مکلف)	ابهام در ارزش‌ها، هنجارها، نقش‌ها و غایات؛ عدم شکل‌گیری نظام روحانیت؛ نظام آموزشی ضعیف و ناکارآمد؛ نبود عوامل هویت‌بخش به‌ویژه زبان	کنش عوامانه	حفظ الگو (نظام فرهنگی)
شکل‌گیری نهاد رهبری؛ صراحت نظام جهت‌گیری؛ سازماندهی؛ مشروعیت نظم هنجاری؛ بسیج اجتماعی و منابع	کنش مدبرانه	بحران رهبری ابهام در جهت‌گیری و بحران بقا؛ عدم سازمان‌دهی؛ بحران مشروعیت نظم هنجاری؛ عدم بسیج اجتماعی و منابع	کنش احساسی	دست‌یابی به هدف (نظام سیاسی)
ترتیب هویتی؛ تعامل اجتماعی - فرهنگی؛	کنش مستقل و تعاملی	اختلال هویتی؛ بحران تعامل و درگیری مذهبی؛	کنش وابسته و انزوای طلبانه	سازگاری (نظام تعاملی - اقتصادی)

استقلال اقتصاد از شیعیان مرکز؛ تحول خواهی؛ تعهد به جامعه‌ی شیعه		وابستگی اقتصادی؛ انزوای اجتماعی؛ عدم تعهد به جامعه‌ی شیعی		
تعریف هویت شیعی؛ شبکه‌سازی شیعیان؛ نظام قشر بندی؛ نظارت اجتماعی و ضمانت اجرا؛ عاطفه‌ی جمعی	کنش همبسته و شبکه‌ساز	بحران هویت؛ پراکندگی جامعه‌ی شیعه؛ انشقاقات و اختلافات درونی؛ عدم نظارت اجتماعی؛ عدم عاطفه‌ی جمعی به دلیل گروه بندی‌های اجتماعی (قومی - نژادی، سیاسی و طبقه‌ای)	کنش انشقاقی (مبتنی بر گروه بندی‌های اجتماعی) قوم ی-نژادی، سیاسی و طبقه‌ای	همبستگی (نظام اجتماع جامعی)

منابع

- ادبی فیروزجایی، ر.؛ زمانی محجوب، ح. (۱۳۹۷). شیعیان نیجریه. قم: پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق علیه السلام.
- ازکیا، م.؛ غفاری، غ. (۱۳۸۹). نظریه‌های اجتماعی معاصر با رویکرد توسعه. تهران: علم.
- اسپوزیتو، ج.ا. (۱۳۸۲). انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن. م. مدیرشانه‌چی (مترجم). تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
- اسداللهی، م. (۱۳۷۹). اسلام‌گرایی در یک جامعه تکثرگرای طائفه‌ای؛ تاثیرات دوگانه انقلاب اسلامی ایران و جامعه طائفه‌ای لبنان بر جنبش حزب الله. رساله دکتری علوم سیاسی. تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام.
- اسداللهی، م. (۱۳۸۸). از مقاومت تا پیروزی: تاریخچه حزب الله لبنان ۱۳۷۹-۱۳۶۱. تهران: اندیشه‌سازان نور.
- جلالی، ت. (بی‌تا). سند شماره ۱۹۲۹۱، شماره کل ۳۶۷۱۳، کد بایگانی ۴۷-۵/۲، قم: مرکز جامعه المصطفی.
- چلبی، م. (۱۳۸۵). تحلیل اجتماعی در فضای کنش. تهران: نشر نی.
- چمران، م. (۱۳۸۷). لبنان. (چاپ پنجم). تهران: بنیاد شهید چمران.
- حب الله، ح. (بی‌تا). جریان‌های اسلامی در لبنان. قم: جامعه المصطفی، پژوهشکده مطالعات منطقه‌ای.
- حسینی دولت‌آبادی (۱۳۹۳). مصاحبه توسط سید سعید هاشمی نسب، شیعیان غرب آفریقا، قم: مرکز اسناد جامعه المصطفی.
- حق‌شناس کمیاب، س.ع. (۱۳۸۸). ساختار سیاسی اجتماعی لبنان و تاثیر آن بر پیدایش جنبش امل. تهران: سنا.
- حقیقت، ص. (۱۳۸۷). روش‌شناسی علوم سیاسی. قم: دانشگاه مفید.
- حکیم‌الهی، عبدالمجید. (اردیبهشت ۱۳۹۸). مصاحبه توسط سید سعید هاشمی نسب، شیعیان غرب آفریقا، قم: مرکز اسناد جامعه المصطفی.
- حکیم‌الهی، م. (۸۲/۱۱/۹). سند شماره ۱۹۲۰۱، شماره کل ۳۶۱۸۱، کد بایگانی ۴۷-۵۰

- ۵/۲. قم: مرکز اسناد جامعة المصطفی.
- دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی (۱۳۸۸). کتاب سبز نیجریه. تهران: وزارت امور خارجه.
- دنبه، ی. (۱۳۹۲). احیاءِ اسلامی در غنا. س. کیایی (مترجم). قم: مرکز اسناد جامعة المصطفی.
- رانستروپ، م. (بی‌تا). حزب الله فی لبنان. م. حمزه (مترجم). بیروت: مرکز الإستشارات و البحوث.
- روشه، گ. (۱۳۹۱). جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز. ع. نیک‌گهر (مترجم). تهران: نشر نی.
- ریتزر، ج. (۱۳۸۵). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر. م. ثلاثی (مترجم). تهران: علمی.
- ریتزر، ج. (۱۳۸۹). مبانی نظریه‌ی جامعه‌شناختی معاصر و ریشه‌های کلاسیک آن. ش. مسمی پرست (مترجم). تهران: نشر ثالث.
- زکزکی، شیخ ابراهیم (۱۳۹۵). گفتگو توسط مهدی و مجتبی رضوانی. مجله تشیع ناب، شماره ۳-۴.
- سعد غریب، ا. (۱۳۸۵). دین و سیاست در حزب الله. غ.ر. تهامی (مترجم). تهران: اندیشه‌سازان نور.
- سلیمانی. (بی‌تا). سند شماره ۲۱۳۵۵، شماره کل ۳۸۸۰۵، کد بایگانی ۴۷-۵/۲، قم: مرکز اسناد جامعة المصطفی.
- سند شماره ۵۰۴۵، شماره کل ۱۹۲۵۱، کد بایگانی ۴۷-۵/۲، قم: مرکز جامعه المصطفی، بی‌تا.
- شراره، و. (۲۰۰۶). دولة حزب الله؛ لبنان مجتمعاً إسلامياً. (طبعه أربعه). بیروت: دارالنهار.
- شکبیا، م.ر. (۱۳۸۷). سرزمین و مردم نیجریه. تهران: الهدی.
- صالحی منش، م. (۶۹/۹/۶). سند شماره ۸۷۶، شماره کل ۱۸۷۳۳، کد بایگانی ۴۷-۵/۲. قم: مرکز اسناد جامعة المصطفی.

- صدر، م. (۱۳۴۸). لزوم تشکیلات؛ سیمای اسلام. قم: دارالتبلیغ اسلامی.
- ضاهر، ی. (۲۰۰۰م). موسوعة مسيرة الامام السيد موسى الصدر. بیروت: داربلال.
- علیایی، ح. (۱۳۷۲). سند شماره ۶۶۲. قم: مرکز اسناد جامعة المصطفی.
- فلاح زرومی، ع. (۱۳۹۵ / ۱ / ۱۴). شماره سند ۱۷۷۹۰، شماره کل ۳۴۴۵۷، کد بایگانی ۴۷-۵/۲. قم: مرکز اسناد جامعة المصطفی.
- لوتسکی، و. (۱۳۵۴). تاریخ عرب در قرون جدید. پ. بابایی (مترجم). تهران: انتشارات چاپار.
- محمد مکی، م. ک. (۱۹۹۱م). منطلق الحياة الثقافية فی جبل عامل. بیروت: دار الزهراء للطباعة و النشر و التوزیع.
- محمدی اصل، ع. (۱۳۹۴). تکامل اجتماعی؛ در نظریه ساختی-کارکردی تالکوت پارسونز. تهران: جامعه‌شناسان.
- محمدی، م. (۱۳۸۴). بازتاب جهانی انقلاب اسلامی. مطالعات انقلاب اسلامی، شماره ۲، صص ۵۱-۸۴.
- مرکز باحث للدراسات (۱۳۸۸). تاریخ احزاب شیعی لبنان: (تشیع در لبنان: از قرن ششم تا پایان سال ۱۹۸۲). ج. اصغری (مترجم). تهران: اندیشه‌سازی نور.
- معصومی زارع، ه. (۱۳۹۱). حزب الله؛ بازیگران فروملی: از واگرایی تا هم‌گرایی استراتژیک (بررسی الگوی مناسبات امل و حزب الله لبنان). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. قم: موسسه امام خمینی.
- ملک‌احمدی، ع. ب. (۱۳۸۲ / ۱۰ / ۲۰). سند شماره ۹۵۷۷، شماره کل ۳۲۳۷۴، کد بایگانی ۵/۲. قم: مرکز اسناد جامعة المصطفی.
- میرزایی، ن. ع. (۱۳۷۵). سند شماره ۹۰۸، کد بایگانی ۴۷-۵/۲. قم: مرکز اسناد جامعة المصطفی.
- میرزائی، ن. ع. (۸۱ / ۱ / ۱۷). سند شماره ۱۳۴۶۶، کد بایگانی ۴۷-۵/۲. قم: مرکز اسناد جامعة المصطفی.
- نجفی قاننی (۱۳۹۳). مصاحبه توسط سید سعید هاشمی نسب، شیعیان غرب آفریقا، قم: مرکز اسناد جامعة المصطفی.

– هاشمی نسب، س. (۱۳۹۷). آینده شیعیان غرب آفریقا. قم: جامعه المصطفی.

- Buheiri, M.R. (1981). Intellectual Life in the Arab-east 1890-1939. Beirut.: AUB Center for Arab and Middle East Studies.
- Parsons, T. & Shils, E. (1951). Toward a General theory of action. New York: Harper and Row.
- Parsons, T. (1966). Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives. Englewood-cliffs. Newjersey: Prentice-Hall.
- Parsons, T. (1971). The System of Modern Societies. Englewood-cliffs. Newjersey: Prentice-Hall.

سال بیست و دوم / شماره هشتادوهم / زمستان ۱۳۹۸

References

- Aliaei, H. (1993) Document No. 662. Qom: Al-Mustafa Community Documentation Center.
- Asadollahi, M. (2000) Islamism in a pluralistic Taif society; restrictions; the double restrictions of the Islamic Revolution of Iran and the Taif society of Lebanese authorities on the Hezbollah movement. PhD Thesis in Political Science. Tehran: Imam Sadegh University.
- Asadollahi, M. (2009) From Influence to Victory: History of Hezbollah in Lebanon, 2000-1992. Tehran: Andishe Sazan Noor.
- Azkia, M. Hadd Ghaffari, Gh. (2010) Contemporary Social Social Theory with Development Approach. Tehran: Alam.
- Buheiri, M. R. (1981). Intellectual Life in the Arab-east 1890-1939. Beirut: AUB Center for Arab and Middle East Studies.
- Chalabi, M. (2006) Social Analysis in the Action Space. Tehran: Ney Publishing.
- Chamran, M. (2008). Lebanon (fifth edition). Tehran: Shahid Chamran Foundation.
- Classroom Law, S. A. (2009) Lebanese political policy and its control over the emergence of the Amal movement. Tehran: Senate.
- Document No. 5045, General Number of 19251, Archive Code 47 - 2/5, Qom: Al-Mustafa Community Center, Good luck.
- Donbeh, Y. (2013) Islamic Revival in Ghana. S. Kiai (translator). Qom: Al-Mustafa Community Documentation Center.
- Fallah Zarumi, A. (2016). Document number 17790, total number 34457, archival code 47/2/5. Qom: Al-Mustafa Community Documentation Center.
- Firoozjaei Literary, R. Unveiled time, h. (2018). Nigerian Shiites. Qom: Imam Sadegh (AS) Research Institute of Islamic Sciences.
- Hakimullah, Abdul Majid. (2019). Interview with Seyed Saeed Hashemi Nasab, Shiites of West Africa, Al-Mustafa Society.
- Hakimullahi, M. (2003). Document No. 19201, General Number 36181, Archive Code 47/2/5. Qom: Al-Mustafa Community Documentation Center.
- Hashemi Nasab, S. (2018). Shiite government of West Africa. Qom: Al-Mustafa Society.
- Hosseini Dolatabadi (2014). Interview with Seyed Saeed Hashemi Nasab, Shiites of West Africa, Al-Mustafa Society.
- Jalali, T. (n. d.) Document No. 19291, Total Number 36713, Archive Code 47/2/5, Qom: Al-Mustafa Community Center.
- Ledrasat Center (2009). History of Lebanese Shiite Parties: (Shiism in Lebanon: From the Sixth Century to the End of 1982) (J. Asghari, Trans.). Tehran: Noor's Thought.
- Lutsky, V. (1975). Arab history in new centuries. P. Babaei (translator).

- Tehran: Chapar Publications.
- Masoumi Zare, H. (2012) Hezbollah; Fromeli Actors: From the Divergence of Internet Compatibility (Discussing the Model of Empowerment of Amal and Hezbollah in Lebanon). Master's Conclusion. Qom: Imam Khomeini Institute.
 - Mirzaei, N. A. (1996). Document No. 908, Archive Code 47/2/5. Qom: Al-Mustafa Community Documentation Center.
 - Mirzaei, N. A. (2002). Document No. 13466, Archive Code 47/2/5. Qom: Al-Mustafa Community Documentation Center.
 - Mohammad Maki, M. K. (1991). The logic of the life of the endowment in Jabal Amel. Beirut: Dar al-Zahra for printing, publishing and distribution.
 - Mohammadi Asl, A. (2015) Social Evolution; In the Constructive-Functional Theory of Talcet Parsons. Tehran: Sociologists.
 - Mohammadi, M. (2005) The Global Reflection of the Islamic Revolution. Islamic Revolution, No. 2, pp. 51-84.
 - Najafi Ghaeni (2014). Interview with Seyed Saeed Hashemi Nasab, Shiites of West Africa, Al-Mustafa Society.
 - Office of Political and International Reporting (2009). Nigerian Library. Tehran: Providing foreign services.
 - Parsons, T. & Shils, E. (1951). Toward a General theory of action. New York: Harper and Row.
 - Parsons, T. (1966). Societies: Evolutionary and Cimparative Perspectives. Englewood-cliffs. Newjersey: Prentice-Hall.
 - Parsons, T. (1971). The System of Modern Societies. Englewood-cliffs. Newjersey: Prentice-Hall.
 - Queen Ahmadi, Jesus Security. (2003). Document number 9577, total number 32374, archive code 2/5. Qom: Al-Mustafa Community Documentation Center.
 - Ranestrob, m. Hezbollah in Lebanon. M. Hamzeh (translator). Beirut: Center for Publications and News.
 - Ritzer, J . ; (2010) Fundamentals of Theory of Contemporary Sociology and its Classical Origins. She is an official (translator). Tehran: Third Edition.
 - Ritzer, J. (2006). Sociological Theory in Contemporary Time. M. Thalasi (translator). Tehran: Scientific.
 - Roche, G. (2012) The Sociology of Talcott Parsons. A. Nikgahr (translator). Tehran: Ney Publishing.
 - Saad Gharib, A. (2006) Religion and Media in Hezbollah. nag. Tahami (translator). Tehran: Andishe Sazan Noor.
 - Sadr, M. (1969) The necessity of creation • The face of Islam. Qom: Islamic University.
 - Salehi Manesh, M. (1990). Document No. 876, General Number 18733, Archive Code 47/2/5. Qom: Al-Mustafa Community Documentation Center.

- Shakiba, M. R. (2008). The land and people of Nigeria. Tehran: Al-Huda.
- Sharareh, and. (2006) Hezbollah states; Lebanon collectively Islamic. (Fourth nature). Beirut: Dar al-Nahar.
- Soleimani (n. d.) Document No. 21355, General Number 38805, Archive Code 2/5/47, Qom: Al-Mustafa Community Documentation Center.
- Spuzito, J. A. (2003) The Iranian Revolution and its Global Reflection (M. Modir Shanechi, Trans.). Tehran: Center for the Recognition of Islam and Iran.
- The love of the world, h. (n. d.) Islamic currents in Lebanon. Qom: Al-Mustafa Society, Regional Research Institute.
- Truth, p. (2008). Methodology of Political Science. Qom: Specialized University.
- Zaher, Y. (2000). Encyclopedia of Imam al-Sayyid Musa al-Sadr. Beirut: Darbalal.
- Zakzaki, Sheikh Ibrahim (2016). Interview by Mehdi and Mojtaba Rezvani. Pure Shiite Magazine, No. 3 - 4.

